10. Verschenen: Jean Wagemans, Redelijkheid en overredingskracht

Jean Wagemans, *Redelijkheid en overredingskracht van argumentatie. Een historisch-filosofische studie over de combinatie van het dialectische en het retorische perspectief op argumentatie in de pragma-dialectische argumentatietheorie*. Diss UvA, Amsterdam 2009. ISBN 978-90-9024481-5

De publicatie staat online: http://dare.uva.nl/record/314909

Op 30 september 2009 promoveerde Jean Wagemans, onder (co)promotorschap van E.H. van Eemeren, E.C.W. Krabbe en J.A.E. Bons, aan de Universiteit van Amsterdam. In het door hem verdedigde proefschrift onderzoekt hij hoe de door Frans van Eemeren en Rob Grootendorst rond 1975 ontwikkelde standaardversie van de pragma-dialectiek en de twintig jaar later door Van Eemeren en Peter Houtlosser uitgebreide versie van het `strategisch manoeuvreren' voorzien kan worden van een klassieke achtergrond. De standaardversie heeft betrekking op een argumentatietheorie waarin argumentatie als deel van een discussie wordt gezien die een meningsverschil beoogt op te lossen. Het dialectische aspect van de theorie komt naar voren in de kritische redelijkheidsnormen die worden ingeschakeld bij de beoordeling van de discussie, terwijl het pragmatische aspect tot uitdrukking komt in de manier waarop de zetten in de discussie als taalhandelingen kunnen worden gedefinieerd. Binnen de pragma-dialectiek staat de notie `kritische discussie' centraal, dat wil zeggen een discussie die de aanvaardbaarheid beoogt te bepalen van het standpunt waarop het meningsverschil betrekking heeft, die opgebouwd is als een systematische uitwisseling van discussiezetten pro en contra en die is genormeerd door een samenhangend geheel van regels die gestoeld zijn op een kritisch perspectief van redelijkheid. Het strategisch manoeuvreren houdt in dat aan het zuiver dialectisch gefundeerde argumentatie-onderzoek een retorische component wordt toegevoegd waarmee aanbevelingen worden gedaan om de overredingskracht van de argumentatie te versterken en het eigen belang binnen de redelijke discussie zo goed mogelijk te dienen.

Uitgangspunt is voor Wagemans de aanname dat opvattingen over argumentatie binnen de pragma-dialectiek voortkomen uit en/of teruggaan op de antieke dialectica en retorica. In het eerste gedeelte van de studie analyseert hij de dialectische en retorische dimensies van de pragma-dialectiek (de standaardversie en de versie met het strategisch manoeuvreren). In het tweede deel worden relevante opvattingen over argumentatie uit de Klassieke Oudheid besproken. Voor de dialectica zijn dat Zeno, Plato en Aristoteles. Het gaat hier onder meer over de manier waarop standpunten aanvaardbaar en houdbaar worden geacht of worden weerlegd. Wagemans maakt in hoofdstuk 6 een reconstructie van de belangrijkste dialectische opvattingen over de normering van argumentatie in de Oudheid. Daarbij gaat hij

in op de normen die betrekking hebben op de geschiktheid van de discussianten en op de aard van de kwestie, alsmede op de normen die de deugdelijkheid van de discussiebijdragen bepalen.

Wat betreft de analyse van retorische opvattingen van argumentatie merkt Wagemans op dat het publiek in de juridische en politieke redevoering mede de aanvaardbaarheid van de naar voren gebrachte standpunten bepaalt. De redenaar moet volgens Aristoteles zien te bewerkstelligen dat het oordelende publiek de waarheid te horen krijgt om een juist en rechtvaardig oordeel te kunnen vellen. Om dit te bewerkstelligen dient de redenaar bij voorkeur logische overtuigingsmiddelen in te schakelen, maar hij kan zich ook richten op middelen uit de sfeer van pathos en ethos (p. 170-174).

In het concluderende hoofdstuk 8 worden de verkregen analyses met elkaar verbonden. Wagemans meent dat het pragma-dialectische uitgangspunt met betrekking tot het doel van een kritische discussie verbonden kan worden met dat waar het de socratische elenchus (een expliciete dialoog van vragensteller en beantwoorder) betreft. Het retorische doel dat de discussianten binnen de pragma-dialectiek hebben, ligt op één lijn met het doel van de argumentatie in klassieke juridische en politieke redevoeringen. Het uitgangspunt met betrekking tot de opbouw van de argumentatie kan worden vergeleken met de manier waarop Aristoteles meent dat een dialectische discussie moet worden opgezet, alsmede met de opvattingen over opbouw van filosofische discussie in de dialogen van Plato. Ook de normering van argumentatie binnen de pragma-dialectiek is te verbinden met dat van dialectische discussies bij Aristoteles, Zeno en Plato. Als belangrijkste conclusie meent Wagemans dat het retorische uitgangspunt van het strategisch manoeuvreren slechts verbonden kan worden met de antieke retorica `voor zover er geabstraheerd wordt van de inbedding van dat uitgangspunt in de dialectische uitgangspunten van de theorie' (p. 222). De klassieke achtergrond van de retorische component in het strategisch manoeuvreren ligt dus slechts in de antieke retorica als men afziet van de manier waarop dat retorische uitgangspunt ook al in de antieke dialectica is opgenomen. Dat de retorische component in het strategisch manoeuvreren goed vergeleken kan worden met de antieke dialectica, blijkt uit het feit dat de strategische zetten en de antiek-dialectische `strategieën' een zekere overeenkomst bezitten: die dialectische strategieën onderscheidt Wagemans binnen de filosofische discussies in de dialogen van Plato. De normen die gerelateerd zijn aan de specifieke rol die de partijen daar, bij het aanvallen of verdedigen van het standpunt, in de discussie vervullen, worden door hem als `strategieën' (p. 148-152) benoemd.

In een afsluitende paragraaf bespreekt Wagemans het hedendaagse debat over de verhouding tussen dialectica en retorica. Strategisch manoeuvreren wordt hier gekarakteriseerd als een *functionele integratie* van het retorische in het dialectische perspectief, met als doel dialectische analyse te verbeteren en argumentatieve teksten en discussies te evalueren (p. 197). Over de mogelijkheden om vanuit de door hem getrokken conclusies aanbevelingen te doen over verdere precisering van de uitgebreide versie van de

pragma-dialectiek laat Wagemans zich helaas nauwelijks uit. Zijn constatering dat de door hem aangebrachte nuanceringen niet uitsluiten `dat er voor de verdere specificatie van de strategische manoeuvres van de discussianten een beroep gedaan kan worden op inzichten die afkomstig zijn uit de antieke retorica' (p. 199) klinkt wat vaag. Dat geldt ook voor de slotopmerking dat een sterkere incorporatie van de klassiek-retorische inzichten ertoe kan bijdragen dat het strategisch manoeuvreren ook vanuit een historisch oogpunt als een `functionele integratie' van het dialectische en retorische perspectief op argumentatie kan worden aangemerkt.

Aangezien vanuit de centrale vraagstelling de moderne theorie als basis is gebruikt, worden niet alle dialectische en retorische inzichten uit de Oudheid in het onderzoek betrokken. Zo ontbreken de inzichten van de Romeinse theoretici, Cicero en Quintilianus, omdat dezen kennelijk minder relevant worden geacht voor de klassieke onderbouwing van de moderne pragma-dialectiek. Dat is een keuze, die kennelijk ook impliceert dat de interpretaties van Plato, Aristoteles, en Zeno uit de periode tussen Griekse Oudheid en moderne tijd niet in dit proefschrift worden besproken. Misschien ligt hier nog een uitdaging voor verder onderzoek. Ik wijs bijvoorbeeld op de interessante denkbeelden over de relatie retorica-dialectica van de zestiende-eeuwse Aristoteles-interpretator Antonio Riccobono, die relatief gemakkelijk te vinden zijn in de vertaling uit 2003 van J.D. Moss en W.A. Wallace (*Rhetoric & Dialectic in the time of Galileo*).

De winst van dit proefschrift zit vooral in de precieze manier waarop systematisch is uitgezocht en in kaart gebracht aan welke antieke, filosofische, opvattingen over argumentatie de dialectische en retorische dimensie van de pragma-dialectiek refereert, dat wil zeggen hoe de moderne pragma-dialectische opvattingen te vergelijken zijn, voortbouwen op, gebruik maken van, maar ook verschillen met antieke ideeën uit de dialectica en retorica.

Jeroen Jansen